

УДК: 343.85: 477

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292398>

Л. Ю. Тимофєєва,
канд. юрид. наук, доцентка кафедри
кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

«ПРАВО НА НАДІЮ» ЗАСУДЖЕНОГО ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ VS ПРАВО НА БЕЗПЕКУ СУСПІЛЬСТВА ТА ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ

Тривалі строки позбавлення волі, у тому числі довічне позбавлення волі, без законної процедури скорочення строку відбуття такого покарання не є гуманними та суперечать фундаментальним правам людини у розумінні Європейського суду з прав людини. З'ясовано, що практика заміни довічного позбавлення волі позбавленням волі у порядку помилування в Україні, не відповідала позиціям Європейського суду з прав людини, зокрема через те, що був відсутній чіткий правовий механізм перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі через певний проміжок часу.

Згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 року № 2689-IX було внесено зміни до статті 154 Кримінально виконавчого кодексу України. Згідно цих змін відповідно до статей 81, 82 Кримінального кодексу України може бути застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким. Після заміни довічного позбавлення волі на строкове можна ставити питання щодо умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

Встановлено, що двоступеневий механізм перегляду довічного позбавлення волі Верховної Ради України відповідає практиці Європейського Суду з прав людини та конституційним положенням, адже це забезпечує «право на надію» особи через певний проміжок часу.

Разом з тим, залишається питання щодо реального залучення до цього процесу потерпілої особи, надання реальної можливості впливати та приймати участь у процесі перегляду довічного позбавлення волі, відшкодування шкоди, а також забезпечення безпеки суспільства. Крім того, необхідним є реальне забезпечення реінтеграції такої особи у суспільство.

Пропозиції також мають супроводжуватися змінами до Кримінального процесуального кодексу, а також Кримінально виконавчого кодексу України.

Ключові слова: довічне позбавлення волі, процедура перегляду, неконституційність, практика Європейського суду з прав людини, «право на надію», відшкодування шкоди, гуманістичні підходи.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі – Конвенція) («Заборона катування») нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Ця стаття закріплює абсолютне право, тобто держава за жодних умов не може відступити від положень ст. 3 Конвенції. Це означає, що катування чи нелюдське поводження не може бути вчинено для розслідування кримінальних правопорушень, попередження вчинення нових кримінальних правопорушень та ін. Катування чи нелюдське поводження неприйнятно для правової демократичної держави за жодних умов. За цією статтею неможлива дерогація під час надзвичайної ситуації (ст. 15 Конвенції).

Разом з тим, є певні розбіжності у практиці правозастосування щодо розуміння нелюдського поводження згідно практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Зокрема відсутність обов'язкового перегляду довічного позбавлення волі судом розглядається як нелюдське поводження. В Україні такий механізм перегляду з'явився зовсім недавно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані з проблематикою застосування довічного позбавлення волі у кримінальному праві досліджували вітчизняні вчені та науковці. Ю. В. Баулін досліджував довічне позбавлення волі в контексті проблеми умовно-дострокового звільнення в Україні¹ (2020). Ю. А. Пономаренко дослідив питання впливу ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на інститут покарання за Кримінальним Кодексом України² (2018).

¹ Баулін Ю. В., Алексанян К. А. Довічне позбавлення волі: проблема умовно-дострокового звільнення в Україні. *Інтернаука. Юридичні науки*. 2020. № 4 (26). Том 2. С. 9–17. <http://www.inter-nauka.com/magazine/law/>

² Пономаренко Ю. А. Щодо впливу ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на інститут покарання за Кримінальним Кодексом України. *Кримінальне право в умовах глобалізації*.

В. О. Туляков дослідив питання призначення більш суворого покарання у сучасних умовах³ (2018). С. В. Хилюк дослідила принцип законності у кримінальному праві в інтерпретації Європейського суду з прав людини⁴ (2014). О. В. Євдокімова дослідила умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн⁵ (2019). Л. О. Мостепанюк дослідила зарубіжний досвід відбування довічного позбавлення волі⁶ (2020). О. П. Горпинюк дослідила питання довічного позбавлення волі як «irreducible life sentence» за кримінальним законодавством України⁷ (2020).

Однак інтерпретації цього питання у зрізі Конвенції, практики ЄСПЛ та практики Конституційного Суду України (далі – КСУ) залишаються актуальними.

Формулювання мети статті. Метою роботи є обґрунтування необхідності обов'язкового перегляду довічного позбавлення волі через певний строк в контексті практики ЄСПЛ, а також із врахування інтересів потерпілої особи та суспільства в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тривалі строки позбавлення волі, а також довічне позбавлення волі, без визначеної та зрозумілої процедури скорочення строку не є гуманними та суперечать фундаментальним правам людини у розумінні ЄСПЛ.

матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 травня 2018 р.) / редкол.: Є. Л. Стрельцов, В. О. Туляков. Одеса: НУ «ОЮА», кафедра кримінального права, 2018. С. 153–156.

³ Туляков В. О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах. *Гуманізація кримінальної відповідальності*: Мат. II Міжнар. науково-практ. симпозиуму (16–17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257–260.

⁴ Хилюк С. В. Lex stricta як складова принципу законності у кримінальному праві інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 7. № 3 (24). 2014. URL: e-pub.aau.edu.ua.

⁵ Євдокімова О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 146–151.

⁶ Мостепанюк Л. О. Зарубіжний досвід відбування довічного позбавлення волі. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузівського наук.-практ. «круглого столу», м. Київ, 28 травня 2020 р. Київ, 2020. С. 194–196.

⁷ Горпинюк О. П. Довічне позбавлення волі як «irreducible life sentence» за кримінальним законодавством України. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 207–211.

Щодо розглядуваного питання існує достатньо широка практика ЄСПЛ. Зокрема, «право на надію», тобто законодавча можливість обов'язкового перегляду судом будь-якого покарання, навіть довічного позбавлення волі, довгострокового позбавлення волі, а також неприйнятність обмежувати можливість перегляду таких покарань рішенням суду в контексті положень ст. 3 Конвенції розглядається у справах Вінтер проти Великобританії, скарги №№ 66069/09, 130/10 і 3896/10 від 09.07.2013 р., Ласло Маг'яр проти Угорщини заява № 73593/93 від 20.08.2014 р., Мюррей проти Нідерландів заява № 10511/10 від 26 квітня 2016 р., Хатчінсон проти Великобританії заява № 57592/08 від 17.01.2017 р., Петухов проти України 2019 р. (№2)⁸.

Згідно Рішення КСУ № 6-р(П)/2021 від 16 вересня 2021 р.⁹ визнано неконституційними ч. 1 ст. 81, ч. 1 ст. 82 КК України в тім, що вони унеможливають їх застосування до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Виокремлення довічного

⁸ У справі «Вінтер проти Сполученого Королівства», скарги №№ 66069/09, 130/10 і 3896/10 суд зазначив, що ст. 3 Конвенції вимагає перегляду покарання у вигляді довічного позбавлення волі процедурою, що дозволяє внутрішнім органам державної влади розглянути питання легітимності подальшого утримання заявника під вартою, враховуючи вагомість змін у його поведінці. Як зазначила суддя Пауер, ст. 3 включає у себе право на надію. Надія є важливим аспектом людської особистості, а її позбавлення заперечує фундаментальний аспект людяності та принижує особу. Тобто, саме по собі призначення міри покарання за вчинені ними злочини у вигляді довічного позбавлення волі є виправданим у всіх випадках. Справа «Хатчінсон проти Сполученого Королівства»), скарга № 57592/08 від 17.01.2017 р. стосувалася скарги засудженого, який відбував довічний строк покарання за вбивство, поєднане із зґвалтуванням. Покарання, на його думку, було таким, що принижує гідність, оскільки у нього не було надії на звільнення. 17.01.2017 р. після приведення національного законодавства у відповідність Велика палата ЄСПЛ у вищезазначеній справі постановила, що порушення статті 3 Конвенції відсутнє. Крім того, ЄСПЛ прийняв рішення по справі *Matiošaitis and Others v. Lithuania* щодо скарг на нелюдське поводження восьми заявників, громадян Литви (скарги № 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 та 72824/13), засуджених до довічного позбавлення волі. Розглянувши скарги всіх восьми заявників Європейський суд з прав людини ухвалив, що стосовно деяких з них країна-відповідач порушила ст. 3 Конвенції. Таке рішення було винесено стосовно шести з восьми заявників: K. Matiošaitis, J. Maksimavičius, S. Katkus, V. Beleckas, A. Kazlauskas і P. Gervin. У рішенні ЄСПЛ «Ласло Маг'яр проти Угорщини» заява № 73593/93 від 20.08.2014 р. наголошується на доцільності розгляду можливості умовно-дострокового звільнення відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. / *Vinter and Others v. United Kingdom*. The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №№66069/09, 130/10 і 3896/10, 9.07.2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Vinter and Others v. United Kingdom"\],"documentcollectionid":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-122664"\]};](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) *Hutchinson v. United Kingdom*. The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №57592/08, 17.01.2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Hutchinson v. United Kingdom"\],"documentcollectionid":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-170347"\]};](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

⁹ Рішення Конституційного Суду України № 6-р(П)/2021 від 16 вересня 2021 р., судова справа № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20). URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text).

позбавлення волі як виняткового й найсуворішого виду покарання узгоджується з принципами домірності тяжкості злочину і покарання за його вчинення, справедливості в кримінальному праві. Разом з тим, у випадку призначення судом покарання шляхом позбавлення волі винуватой особи, зокрема й засудження її до довічного позбавлення волі, постає позитивний обов'язок держави сприяти в підготовленні такої особи до її можливої реінтеграції в суспільство... (п. 3.1 рішення). Як відповідь на рішення КСУ, ВРУ затвердила двоступеневий механізм заміни довічного позбавлення волі строковим позбавленням волі з подальшою можливістю застосування умовно-дострокового звільнення. Згідно ч. 1 ст. 82 КК невідбута частина покарання у виді обмеження, позбавлення волі або покарання у виді довічного позбавлення волі можуть бути замінені судом більш м'яким покаранням, строк якого обчислюється з дня заміни невідбутої частини покарання або покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким.

Згідно ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 р. № 2689-IX¹⁰ було внесено зміни до ч. 3 та 7 ст. 154 КВК України. Зокрема, стосовно засудженого, щодо якого відповідно до статей 81, 82 КК України може бути застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (далі – УДЗ), заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, орган або установа виконання покарань у місячний строк надсилає клопотання до суду. Адміністрація органу або установи виконання покарань після відбуття засудженим установленого КК України строку покарання зобов'язана в місячний строк розглянути питання щодо можливості представлення його до УДЗ або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. Згідно ч. 7

¹⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України від 18 жовтня 2022 р. № 2689-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-20#Text>.

ст. 154 КВК, у разі відмови суду щодо відповідних питань повторне подання стосовно осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, за тяжкі і особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може бути внесено не раніше ніж через один рік з дня винесення постанови про відмову, а стосовно засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених – не раніше ніж через шість місяців.

Крім того, передбачено, що «адміністрація виправної колонії подає до суду висновок щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі. Визначення ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі та складення висновку здійснюються за участю уповноваженого органу з питань пробації (п. 12 ст. 154 КВК). Особа, засуджена до довічного позбавлення волі, додатково до подання щодо можливості представлення її до заміни покарання на більш м'яке у виді позбавлення волі на певний строк повинна подати індивідуальний план виправлення та ресоціалізації. Такий план має містити заходи, здійснення яких у період відбування більш м'якого покарання у виді позбавлення волі на певний строк дасть змогу засудженій особі усунути фактори, що можуть негативно впливати на утримання від вчинення повторного кримінального правопорушення, та факти, що свідчать про перспективи виправлення та ресоціалізації засудженої особи після звільнення...» (п. 13 ст. 154 КВК). Таким чином, напряду застосувати УДЗ щодо довічного позбавлення волі не можна. Спочатку розглядається питання щодо заміни невідбутої частини довічного позбавлення волі більш м'яким, а потім щодо такого строкового позбавлення волі можна застосувати УДЗ, якщо будуть відповідні підстави.

Практика ЄСПЛ. 9 березня 1989 р. суд присяжних Лімасола визнав Кафкаріса винним у навмисному вбивстві чоловіка та його двох дітей, віком 11 і 13 років, шляхом встановлення вибухового пристрою під їхнім автомобілем і його підриву. Наступного дня Кафкаріс був засуджений до довічного ув'язнення за кожне з вбивств. У січні 2004 року Кафкаріс подав

заяву habeas corpus до Верховного суду, оскаржуючи законність свого затримання. Верховний суд відхилив заяву та подальшу апеляцію на його рішення. Тоді Кафкаріс звернувся до Європейського суду з прав людини, який виніс своє рішення у 2008 році. Більшістю голосів суд визнав, що мало місце порушення ст. 7 Конвенції стосовно законодавства, що застосовувалося на той час. Одразу після цього Кафкаріс подав нову заяву про habeas corpus, оскаржуючи законність свого затримання, але вона була відхилена.

Одним із аргументів, висунутих до ЄСПЛ, було те, що довічне ув'язнення, як воно зараз застосовується, без перспективи звільнення, є нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням і таким чином порушує ст. 3 Конвенції. ЄСПЛ відхилив цей аргумент на підставі зобов'язань уряду Кіпру щодо запровадження системи тимчасового звільнення. Закон про в'язниці (з поправками) 2009 року запровадив систему УДЗ, яка дозволяє ув'язненим звертатися до незалежної комісії з УДЗ, створеної законом, для УДЗ за ліцензією та відбувати решту строку покарання поза в'язницею. Для того, щоб мати право подати заяву, ув'язнений повинен відбути половину строку ув'язнення тривалістю більше двох років або більше 12 років довічного ув'язнення. Ув'язнені, які відбувають послідовне довічне ув'язнення, не можуть подати заяву на умовне звільнення, доки не відбудуть 25 років. Ув'язнені, які відбувають тривалі строки позбавлення волі, не можуть подати заяву, доки не відбудуть половину свого строку; наприклад, ув'язнений, засуджений до 30 років позбавлення волі, не матиме права, доки не відбуде 15 років.

КСУ у рішенні від 16.09.2021 р. (п. 3.4 рішення) для підкріплення власної аргументації посилається на п. 13 думки судді Paulo Pinto de Albuquerque до рішення ЄСПЛ в справі Мюррей проти Нідерландів заява № 10511/10, від 26 квітня 2016 р. Суддя зазначає, що механізм перегляду покарання у вигляді довічного позбавлення волі відповідатиме ст. 3 Конвенції, якщо він ґрунтуватиметься на таких принципах: «1) принцип

законності («норми з достатньою мірою чіткості й визначеності», «вимоги, що їх закладено в національному законодавстві»); 2) принцип оцінювання пенологічних причин подальшого утримування в'язнів під вартою на основі «об'єктивних, заздалегідь установлених критеріїв», які включають ресоціалізацію (спеціальну превенцію), стримування (загальну превенцію) та кару; 3) принцип оцінювання в заздалегідь установлені часові рамки й, у випадку довічно ув'язнених, «не пізніше, ніж через 25 років після ухвалення вироку/призначення покарання з подальшим періодичним переглядом»; 4) принцип справедливих процесуальних гарантій, які включають щонайменше обов'язок навести причини відмови звільнити в'язня або рішення повернути його до в'язниці; 5) принцип перегляду судовим порядком» (п. 13 думки судді Paulo Pinto de Albuquerque до рішення ЄСПЛ в справі Murray v. Netherlands від 26 квітня 2016 р., заява № 10511/10)»¹¹.

Відповідно до п. 9, 12 Резолюції Ради Європи щодо поводження із засудженими до тривалих строків ув'язнення (Resolution (76)2 on the treatment of long-term prisoners, 17.02.1976), на осіб, засуджених до довічного ув'язнення, мають поширювати ті самі принципи, що застосовуються до засуджених на тривалі строки позбавлення волі; перегляд довічного позбавлення волі має відбуватися після відбуття засудженим 8–14 років позбавлення волі та повторюватись через регулярні проміжки часу.

На думку вчених, гідність гарантує, що довічне ув'язнення є пропорційним кримінальному правопорушенню, визнає право в'язнів оскаржувати нелюдське поводження та наголошує на гуманітарній цінності реабілітації. Процеси, що лежать в основі призначення довічного позбавлення волі, є складними та багаторівневими. Реалізація принципу пропорційності стає невизначеною, якщо обмеження подовжуються

¹¹ Murray v. Netherlands: рішення Європейського суду з прав людини в справі від 26 квітня 2016 року (заява № 10511/10). Цитується за: Рішення Конституційного Суду України № 6-р(П)/2021 від 16 вересня 2021 р., судова справа № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> (дата звернення: 1.11.2023).

органами влади, що звільняють, і може бути підірване роллю, яку відіграють інші суб'єкти кримінального правосуддя, такі як прокурори, потерпілі та свідки-експерти¹².

У справі «Петухов проти України» (№ 2) від 12.03.2019 р. заява № 41216/13 встановлено порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з відсутністю можливості переглянути строк покарання заявника у вигляді довічного позбавлення волі. Характер визнаних порушень передбачає, що для належного виконання цього рішення від держави знадобиться проведення реформи системи перегляду довічних вироків¹³.

Якщо аналізувати практику заміни довічного позбавлення волі *позбавленням волі у порядку помилування в Україні*, то така процедура не відповідала позиціям ЄСПЛ, оскільки покарання може бути призначене тільки судом. Це питання було проаналізовано у попередніх роботах автора¹⁴. В попередніх дослідженнях пропонувалось доповнити ст. 64 КК частиною 3 наступного змісту: «Покарання у виді довічного позбавлення волі обов'язково переглядається судом через 25 років відбуття покарання. Покарання у виді довічного позбавлення волі може бути замінене більш м'яким, за умови суспільно-корисної поведінки засудженого (наприклад, суспільно-корисна праця), діяльного каяття та примирення з потерпілим»¹⁵.

¹² Dirk van Zyl Smith and Catherine Appleton. *Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 2019. 464 pp. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1462474520930174>. <https://doi.org/10.1177/1462474520930174>

¹³ Європейський суд із прав людини констатував порушення Україною ст. 3 Конвенції на підставі того, що покарання у вигляді довічного позбавлення волі є покаранням без перспективи звільнення також, зокрема, у таких рішеннях: у справі Старишко проти України від 15 жовтня 2020 р. (заява № 61839/12); у справі Лопата та інші проти України від 10 грудня 2020 р. (заява № 84210/17 та 23 інші); у справі Дембо та інші проти України від 11 березня 2021 р. (заява № 2778/18 та 46 інших); у справі Русанду проти України від 1 квітня 2021 р. (заява № 23047/20); у справі Фарзієв та інші проти України від 1 квітня 2021 року (заява № 63747/14 та 23 інші); у справі П'ятченко та інші проти України від 15 квітня 2021 р. (заява № 22851/20 та 2 інші); у справі Борисенко та інші проти України від 15 квітня 2021 р. (заява № 19102/20 та 5 інших); у справі Полторацький проти України від 22 квітня 2021 р. (заява № 11551/13); у справі Баранов та інші проти України від 20 травня 2021 р. (заява № 15027/20 та 3 інші); у справі Чистяков та інші проти України від 10 червня 2021 р. (заява № 46896/18 та 3 інші); у справі Манойлов та інші проти України від 10 червня 2021 р. (заява № 21845/20 та 3 інші).

¹⁴ Тимофєєва Л. Ю. Перегляд довічного позбавлення волі та сучасна практика європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 1. С. 179–182.

¹⁵ Тимофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Харків: Право, 2020. 280 с.; Тимофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма кримінального права

Такі пропозиції пов'язані з тим, що помилування – це акт індивідуального милосердя щодо однієї особи, який виноситься Президентом України (а не судом), довічне позбавлення волі не може бути пом'якшено; відсутній чіткий правовий механізм перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі через певний проміжок часу; національне законодавство не гарантує особі можливість перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі з заміною більш м'яким покаранням, зменшенням строку покарання, припиненням відбуття покарання, умовно достроковим звільненням (*Kafkaris v. Cyprus, Vinter and Others v. UK*).

Це питання також розглянуто у статтях вчених та науковців¹⁶. В. О. Туляков вважає за доцільне розглянути у майбутньому визначення двоступеневого вирішення цього питання: помилування особи Президентом та заміна покарання помилуваній особі виключно судом (*Coëme and Others v. Belgium*, § 145; *Del Río Prada v. Spain [GC]*, § 80)¹⁷.

Ухвалою Роменського міськрайонного суду Сумської області від 24 травня 2019 р., справа № 585/492/19 засудженому замінено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, призначеного вироком Апеляційного суду Черкаської області від 24 березня 2004 р. за ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 289, ч. 1 ст. 357, ч. 1 ст. 263, п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 15, п. п. 1, 6 ч. 2 ст. 115, 70 КК України, на покарання у вигляді позбавлення волі на строк 20 років, за умови належної поведінки останнього. Як зазначено у вищезазначеній ухвалі ст. 28

України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Тимофєєва Лілія Юріївна; НУ «ОЮА». Науковий керівник: В. О. Туляков. Одеса, 2018. 23 с.

¹⁶ Туляков В. О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах. *Гуманізація кримінальної відповідальності*: Мат. II Міжнар. науково-практ. симпозіуму (16–17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257–260; Хилюк С. В. *Lex stricta* як складова принципу законності у кримінальному праві інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 7. № 3 (24). 2014. URL: e-pub.aau.edu.ua; Пономаренко Ю. А. Щодо впливу ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на інститут покарання за Кримінальним Кодексом України. *Кримінальне право в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 травня 2018 р.). Одеса: НУ «ОЮА, 2018. С. 153–156.

¹⁷ Туляков В. О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах. *Гуманізація кримінальної відповідальності*: Мат. II Міжнар. науково-практ. симпозіуму (16–17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257–260.

Конституції України та ст. 3 Конвенції мають застосовуватись у даній справі, не дивлячись на відсутність у КК України механізму умовно-дострокового звільнення від довічного позбавлення волі чи його заміни більш м'яким. Така відсутність механізму у КК не узгоджується із Конституцією України, Конвенцією та практикою ЄСПЛ, які мають бути застосовані безпосередньо, оскільки вони мають вищу юридичну силу, ніж КК України. Прокуратура оскаржила відповідну ухвалу, вказавши при цьому, що таке рішення не відповідає принципу правової визначеності і 27.08.2019 року Сумський Апеляційний суд її скасував.

Суд не може без відповідних змін в національне кримінальне законодавство виносити рішення на підставі положень Конституції та Конвенції. Це буде порушувати принцип законності. Якщо так, то суд в даному випадку виконує функції законотворчого органу, яким не є. До ВРУ було подано декілька схожих законопроектів щодо можливості регулярного перегляду довічного позбавлення волі судом через певний строк, але тільки нещодавно було розроблено механізм заміни довічного позбавлення волі.

Відповідно до ч. 3 ст. 50 КК України: «покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність». Однією з цілей покарання є попередження вчинення нових кримінальних правопорушень. У контексті довічного позбавлення волі особа ізольована, отже не може вчиняти інші кримінальні правопорушення. Разом з тим, про виправлення у відповідних умовах відбування довічного позбавлення волі говорити важко. Сучасні реалії пенітенціарної системи (на основі результатів спостереження та даних статистики) не сприяє виправленню особи, яка вчинила злочин; не сприяє (та не ставить за мету) відшкодуванню шкоди потерпілій особі. Тобто видається, що сучасні умови відбування довічного позбавлення волі не сприяють досягненню встановлених цілей.

Забезпечення безпеки суспільства та держави – надзвичайно важлива задача, але у балансі із забезпеченням свободи людини та громадянина.

Забезпечення безпеки суспільства не може бути підставою виключення особистої відповідальності кожного та порушення прав та свобод особи, яка вчинила злочин. Інакше втрачається сенс покарання.

Баланс реалізації принципу гуманізму. Разом з тим, є інша точка зору, оскільки реалізація принципу гуманізму стосується не лише інтересів особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, але також потерпілого та суспільства в цілому. Промова Короля Чарльза III у листопаді 2023 р. стосувалась можливості реального довічного позбавлення волі для насильницьких злочинців та можливості поставити жертв у центр кримінальної юстиції¹⁸. Згідно з новим пакетом законів, який є основою законодавчої програми уряду на наступний рік, найгірші злочинці не лише довше будуть утримуватися за ґратами, а й змушені будуть зустрітися зі своїми жертвами в суді та з перших вуст почути, як їх злочини зруйнували життя. Згідно з новим законопроектом про вироки, найжахливішим вбивцям загрожує провести решту життя ув'язненими, у тому числі за будь-які вбивства, пов'язані з сексуальною чи садистською поведінкою. Ці жахливі злочинці матимуть мало або взагалі не матимуть шансів коли-небудь бути звільненими. Зміни в законі означатимуть, що в найгірших випадках має бути винесено довічне покарання, а судді зможуть не застосовувати його лише за виняткових обставин. Законопроект також гарантує, що злісні злочинці, які вчиняють зґвалтування та інші серйозні сексуальні злочини, несуть повну відповідальність за свої дії та проводять кожен день свого покарання за ґратами, порівняно з 50%, коли уряд прийшов до влади в 2010 році¹⁹.

Таку думку поділяє низка вчених та науковців. Зокрема, питання убезпечення суспільства від осіб, яким призначено довічне позбавлення волі обговорювалось на Львівському форумі кримінальної юстиції (26–27 жовтня

¹⁸ Criminal justice at the heart of the King's Speech. GOV.UK. Press release. 6.11.2023. https://www.gov.uk/government/news/criminal-justice-at-the-heart-of-the-kings-speech?utm_source=miragenews&utm_medium=miragenews&utm_campaign=news&fbclid=IwAR06JZ4obMVYwbv4jcb-e25429bwx7hai15xWLZLsJCPc6qv7KGFISXKsZg.

¹⁹ Там само.

2023 р.)²⁰. Щодо питань довічного позбавлення волі стосувалась доповідь судді КСУ О. В. Грищук. Щодо цього питання висловлювались вчені Л. П. Брич, І. В. Газдайка-Василішин, І. В. Гловюк, В. К. Грищук, Ю. А. Пономаренко, В. О. Туляков, Н. А. Савінова, зокрема щодо питання безпеки суспільства. Разом з тим, питань більше, ніж відповідей, особливо враховуючи умови війни.

Слід також зазначити як принцип гуманізму сформульований в проєкті нового КК України, розробленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права станом на 14 жовтня 2023 року. Згідно ст. 1.2.6 проєкту («Гуманізм»). 1. Цей Кодекс передбачає гуманне обмеження прав і свобод особи, яка вчинила протиправне діяння. 2. Кримінально-правові засоби не мають на меті спричинити фізичні страждання або іншим чином принизити людську гідність. 3. Цей Кодекс забезпечує визнання та дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілої особи»²¹. В цілому, видається позитивною та заслуговує на підтримку позиція щодо гуманного відношення до потерпілого. Разом з тим, реалізація принципу гуманізму щодо суспільства в цілому також видається важливою. До розробників надсилались пропозиції автора щодо цієї статті та були схвалені робочою групою. Видається, що стаття у попередній редакції (зокрема, станом на 18.02.2022 р.) більш точно відображала сутність гуманізму. Зокрема положення ч. 4 статті 1.2.6 «Здійснення прав особою, яка вчинила діяння, передбачене цим Кодексом, не має шкодити правам потерпілої особи *та інтересам суспільства*». Саме в цьому положенні закладається інструмент попередження зловживань та надмірної реалізації гуманізму щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

²⁰ Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція. ІХ Львівський форум кримінальної юстиції. День 2. 27 жовтня 2023 р. *Youtube*. https://www.youtube.com/watch?v=DUALtlc2Hf8&list=PL_9NOcpxEixQ2iMXjPtfPIWo0Ovc3uLL2&index=9.

²¹ Проект нового КК України, розробленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права. Текст станом на 14 жовтня 2023 року. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>.

Також постає питання, яким чином вирішувати *забезпечення балансу гуманізму щодо потерпілого* у випадку перегляду довічного позбавлення волі. Під потерпілим від вбивства розуміється особа, яка була визнана потерпілою у провадженні 25 років тому, тобто близький родич вбитого (адже довічне позбавлення волі за чинним КК застосовується в тому числі за кваліфіковане вбивство (ч. 2 ст. 115 КК)). Як реалізація принципу гуманізму щодо потерпілого може розглядатись відшкодування йому шкоди, допомога (матеріальна та нематеріальна (наприклад, допомога по господарству через родичів чи інших близьких особи, яка вчинила кримінальне правопорушення), спроби примирення тощо).

Щодо інших випадків, коли можливо призначити довічне позбавлення волі. Довічне позбавлення волі передбачено як альтернативний вид покарання за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, що призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 110 КК), державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК), кваліфікований склад колабораційної діяльності (ч. 8 ст. 111-1 КК), посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК), диверсія в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту (ч. 2 ст. 113 КК). Щодо злочинів проти основ національної безпеки потерпілим буде держава та суспільство в цілому. Зараз ці питання є особливо болючими для суспільства. Питання в тому, чи готове суспільство йти на гіпотетичний діалог з такими особами як мінімум через 25 років, враховуючи фактичну війну з 2014 року. Це більше стосується процесів перехідного правосуддя, яке можливе тільки після закінчення війни. Зараз точно не час це впроваджувати. Але можливо саме час для того, щоб думати над відповідними механізмами та необхідністю відновних практик та практик перехідного правосуддя як таких.

12 жовтня 2023 року Світловодським міськрайонним судом Кіровоградської області, справа № 401/1965/23 розглянуто кримінальне

провадження відносно мешканки Кіровоградщини за обвинуваченням у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 436-2 КК України. Вироком Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 12 жовтня 2023 р. громадянку Д. визнано винуватою у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 111 та ч. 2 ст. 436-2 КК України та призначено їй покарання у виді довічного позбавлення волі з конфіскацією майна. 22-річна дівчина за винагороду співпрацювала з представниками спецслужб російської федерації. Вона збирала та передала відомості про об'єкти військової та критичної інфраструктури, які розташовані на територіях Кіровоградської та Полтавської областей. Її затримали 15 березня 2023 р. у Кіровоградській області, коли вона фотографувала підприємство оборонпрому. Отримані відомості мала передати месенджером через «зв'язкових», які входять до складу окупаційних угруповань на східному фронті. За інформацію про залізничні переїзди та блокпости отримувала від російських кураторів від двох до чотирьох тисяч гривень. За складніші завдання – фотографії та відеофіксацію місць дислокації українських військових, їх частин та техніки, оборонних підприємств та об'єктів критичної інфраструктури – від 25 до 35 тисяч гривень за один об'єкт. Напередодні проголошення вироку засуджена заявила клопотання перед судом щодо проведення стосовно неї процедури обміну. На уточнююче питання прокурора про суть заявленого, повідомила, що після обміну, у разі необхідності візьме зброю і воюватиме проти України на стороні росії. В одному з файлів зафіксовано відео біля колишнього ТЦ «Амстор» у Кременчуці, де вона сказала: «невідомо ще, хто його обстріляв. Але тут вже роблять якийсь склад». Як відомо, унаслідок російської атаки на торговий центр 27 червня 2022 року, там загинуло 22 людини²². А. Зубова у репортажі висвітлила точні цитати уточнюючих питань суддею та відповідей

²² Зубова А. «Я не давала присягу цій країні». Як 21-річну дівчину за держзраду засудили на довічне. Офіційний сайт «Судовий репортер». 13 Жовтня 2023. URL: <https://sudreporter.org/ya-ne-davala-prysyahu-tsiy-krayini-yak-21-richnu-divchynu-za-derzhzradu-zasudyly-na-dovichne/>.

дівчини. З цих відповідей можна зробити висновок про відсутність глибокого усвідомлення нею тих наслідків, до яких могли призвести її дії. Відчувається абсолютна байдужість до людей та країни. Діалоги потрібні. Потрібні розмови із молоддю, зокрема щодо того як діяти у випадку вербування російськими спецслужбами. Не залякування покаранням, з допущенням можливості помилки молодшої людини та з можливістю виправлення.

Крім того, довічне позбавлення волі передбачено за кваліфіковане зґвалтування та сексуальне насильство за ознакою повторності щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди (ч. 6 ст. 152, ч. 6 ст. 153 КК). Ідея застосування довічного позбавлення волі до сексуальних первертів якраз в тому, щоб їх ізолювати та забезпечити суспільство, оскільки питання вчинення таких діянь поза контролем їх волі²³.

Були різні пропозиції щодо іншого шляху забезпечення суспільства від сексуальних первертів. Згідно проєкту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені щодо малолітньої чи малолітнього, неповнолітньої чи неповнолітнього та особи, яка не досягла статевої зрілості» № 6449 від 15.05.2017 р.²⁴ було запропоновано доповнити КК новою статтею 59-1 такого змісту: «Стаття 59-1. Примусова хімічна кастрація «1. Покарання у виді примусової хімічної кастрації полягає у примусовому введенні засудженому антиандрогенних препаратів, які складаються з хімічних речовин, що мають на меті зменшити лібідо та сексуальну активність. 2. Примусова хімічна кастрація не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і

²³ Семирічна Меган Канка 29 липня 1994 р. була зґвалтована та вбита сусідом. Злочин привернув широку громадську увагу до проблеми педофільї і привів до прийняття в травні 1996 Закону Меган (англ. Megan's Law). Відповідно до цього закону громадськість отримує доступ до інформації про місцезнаходження злочинців, засуджених за злочини на сексуальному ґрунті. 8 лютого 2016 р. Президент США Барак Обама підписав міжнародний закон Меган, який ввів обов'язкове повідомлення правоохоронних органів тих держав, куди особа, яка вчинила статеві злочини в США, збирається приїхати.

²⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені щодо малолітньої чи малолітнього, неповнолітньої чи неповнолітнього та особи, яка не досягла статевої зрілості: проєкт закону України № 6449 від 15.05.2017. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61790.

до осіб у віці понад 65 років». 11.07.2019 р. Закон № 2757-VIII було прийнято. Але закон не було підписано Президентом України та повернуто з пропозиціями 04.09.2019. Якщо б такі зміни були прийняті це порушувало б ст. 3 Конвенції в контексті нелюдського поводження. Справа «V.C. проти Словаччини», заява № 15966/04 від 22.09.2009 р. стосувалася скарги, поданої до ЄСПЛ особою циганського походження через її стерилізацію в публічній лікарні за відсутності повної інформованої згоди. Справа ЄСПЛ «Тім Хенрік Брун Хансен проти Данії» від 9.07.2019 р. стосувалася питання можливості заміни міри покарання особі, засудженій до позбавлення волі за спробу зґвалтування за особливо обтяжуючих обставин і залишення напризволяще 10-річної дівчинки. Для звільнення засудженого адміністрація тюрми наполягала на хімічній кастрації, але чоловік відмовлявся через стан здоров'я. Тож суд, побоюючись ризику вчинення подібних злочинів, подовжив йому ув'язнення. Але таке рішення було прийняте без заслуховування незалежного медичного експерта, що ЄСПЛ згодом оцінив як порушення права на свободу та безпеку, гарантоване § 1 ст. 5 Конвенції²⁵. Необхідно закласти в закон положення, які б відповідали положенням Конвенції, а також мали гарантії для безпеки суспільства.

Висновки. Видається, що двоступеневий механізм перегляду довічного позбавлення волі ВРУ відповідає практиці ЄСПЛ та конституційним положенням. Разом з тим, залишається питання щодо реального залучення до цього процесу потерпілої особи, надання реальної можливості впливати та приймати участь у процесі перегляду довічного позбавлення волі, відшкодування шкоди, а також забезпечення безпеки суспільства. КВК та КПК України не містять відповідних положень.

Оскільки відшкодування завданих ним збитків є конституційним обов'язком кожного, держава зобов'язана знайти усі можливі способи

²⁵ Дроздова О. Як поставиться ЄСПЛ до примусової кастрації як міри покарання за зґвалтування неповнолітньої дитини? *Закон і бізнес*. 27.07-02.08.2019. <https://zib.com.ua/ua/138553.html>.

стимулювання осіб до виконання цього обов'язку. Потерпілий має мати реальну можливість участі у вирішенні питань, пов'язаних із застосуванням заходів заохочення до засудженого. Адже злочин вчинено саме щодо нього. Крім такого вирішення цієї проблеми щодо потерпілого пропонується розглядати також інші варіанти, зокрема медіація та відновне правосуддя (наприклад, в контексті відшкодування шкоди).

Крім того, необхідним є реальний механізм забезпечення реінтеграції такої особи у суспільство. Пропозиції також мають супроводжуватися змінами до КПК, а також КВК України.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю. В., Алексанян К. А. Довічне позбавлення волі: проблема умовно-дострокового звільнення в Україні. *Інтернаука. Юридичні науки*. 2020. № 4 (26). Том 2. С. 9–17. <http://www.inter-nauka.com/magazine/law/>.
2. Горпинюк О. П. Довічне позбавлення волі як «irreducible life sentence» за кримінальним законодавством України. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 207–211.
3. Дроздова О. Як поставиться ЄСПЛ до примусової кастрації як міри покарання за згвалтування неповнолітньої дитини? *Закон і бізнес*. 27.07-02.08.2019. URL: <https://zib.com.ua/ua/138553.html>.
4. Євдокімова О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 146–151.
5. Зубова А. «Я не давала присягу цій країні». Як 21-річну дівчину за держзраду засудили на довічне. *Офіційний сайт «Судовий репортер»*. 13 Жовтня 2023. URL: <https://sudreporter.org/ya-ne-davala-prysyahu-tsiy-krayini-yak-21-richnu-divchynu-za-derzhzradu-zasudyly-na-dovichne/>.
6. Мостепанюк Л. О. Зарубіжний досвід відбування довічного позбавлення волі. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузівського наук.-практ. «круглого столу»*, м. Київ, 28 травня 2020 р. Київ, 2020. С. 194–196.
7. Петухов проти України (№ 2): Рішення Європейського суду з прав людини від 12 березня 2019 року. (заява № 41216/13). URL: <http://khrpg.org/index.php?id=1553066514> (дата звернення: 16.01.2020).
8. Пономаренко Ю. А. Щодо впливу ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на інститут покарання за Кримінальним Кодексом України. *Кримінальне право в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 25 травня 2018 р.) /

редкол.: Є. Л. Стрельцов, В. О. Туляков. Одеса: НУ «ОЮА», кафедра кримінального права, 2018. С. 153–156.

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України від 18 жовтня 2022 р. № 2689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-20#Text>.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені щодо малолітньої чи малолітнього, неповнолітньої чи неповнолітнього та особи, яка не досягла статевої зрілості: проект закону України № 6449 від 15.05.2017. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61790.

11. Проект нового КК України, розробленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права. Текст станом на 14 жовтня 2023 року. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>.

12. Рішення Конституційного Суду України № 6-р(П)/2021 від 16 вересня 2021 р., судова справа № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.

13. Тимофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Передмова В. О. Туляков. Харків: Право, 2020. 280 с.

14. Тимофєєва Л. Ю. Перегляд довічного позбавлення волі та сучасна практика європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 1. С. 179–182.

15. Туляков В. О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах. *Гуманізація кримінальної відповідальності*: Матер. II Міжнар. науково-практ. симпозіуму (16–17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257–260.

16. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 24 травня 2019 року Справа № 585/492/19. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82053036>.

17. Хилюк С. В. Lex stricta як складова принципу законності у кримінальному праві інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 7. № 3 (24). 2014. URL: e-pub.aau.edu.ua.

18. Criminal justice at the heart of the King's Speech. Press release. GOV.UK. 6.11.2023. URL https://www.gov.uk/government/news/criminal-justice-at-the-heart-of-the-kings-speech?utm_source=miragenews&utm_medium=miragenews&utm_campaign=news&fbclid=IwAR06JZ4obMVYwbv4jc6-e25429bwx7hai15xWLZLsJCPc6qv7KGFISXKsZg.

19. Dirk van Zyl Smith and Catherine Appleton. Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis. Cambridge (Massachusetts): Harvard University

Press, 2019. 464 pp. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1462474520930174>.
<https://doi.org/10.1177/1462474520930174>.

20. Vinter and Others v. United Kingdom. The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №№66069/09, 130/10 i 3896/10, 9.07.2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Vinter and Others v. United Kingdom"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-122664"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

21. Hutchinson v. United Kingdom. The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №57592/08, 17.01.2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Hutchinson v. United Kingdom"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-170347"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

REFERENCES

1. Baulin, Yu.V., & Aleksanyan, K.A. (2020). Dovichne pozbavleniya voli: problema umovno-dostrokovoho zvil'nennya v Ukrayini. *Internauka. Yurydychni nauky*, 4 (26), 2, 9–17. URL: <http://www.inter-nauka.com/magazine/law/> [in Ukrainian].
2. Horpynyuk, O.P. (2020). Dovichne pozbavleniya voli yak «irreducible life sentence» za kryminal'nym zakonodavstvom Ukrayiny. *Molodyy vchenyy*, 1 (77), 207–211 [in Ukrainian].
3. Drozdova, O. (2019). Yak postavyt'sya YESPL do prymusovoyi kastratsiyi yak miry pokarannya za zgvaltuvannya nepovnitn'oyi dytyny? *Zakon i biznes*, 27.07-02.08.2019. URL: <https://zib.com.ua/ua/138553.html> [in Ukrainian].
4. Yevdokimova, O.V. (2019). Umovno-dostrokovye zvil'nennya vid vidbuvannya dovichnoho pozbavleniya voli u pravi zarubizhnykh krayin. *Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 10, 146-151 [in Ukrainian].
5. Zubova, A. (2023). «YA ne davala prysyahu tsiy krayini». Yak 21-richnu divchynu za derzhzradu zasudyly na dovichne. *Ofitsiyyny sayt «Sudovyy reporter»*. 13 Zhovtnya 2023. URL: <https://sudreporter.org/ya-ne-davala-prysyahu-tsiy-krayini-yak-21-richnu-divchynu-za-derzhzradu-zasudyly-na-dovichne/> [in Ukrainian].
6. Mostepanyuk, L.O. (2020). Zarubizhnyy dosvid vidbuvannya dovichnoho pozbavleniya voli. *Kryminolohichna teoriya i praktyka: dosvid, problemy s'ohodennya ta shlyakhy yikh vyrishennya: materialy mizhvuzivs'koho nauk.-prakt. «kruhloho stolu»*, Kyiv, 28 travnya 2020, 194–196 [in Ukrainian].
7. Petukhov proty Ukrayiny (№ 2): Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 12 bereznya 2019 roku. (zayava № 41216/13). URL: <http://khpg.org/index.php?id=1553066514> [in Ukrainian].
8. Ponomarenko, Yu.A. (2018). Shchodo vplyvu st. 3 Konventsii pro zakhyst prav lyudyny ta osnovopolozhnykh svobod na instytut pokarannya za

Kryminal'nym Kodeksom Ukrayiny. *Kryminal'ne pravo v umovakh hlobalizatsiyi: materialy Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi* (Odesa, 25 travnya 2018) / redkol.: Ye. L. Strel'tsov, V. O. Tulyakov. Odesa: NU «OYUA», kafedra kryminal'noho prava, 153–156 [in Ukrainian].

9. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vykonannya rishen' Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny: Zakon Ukrayiny vid 18 zhovtnya 2022 No 2689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-20#Text> [in Ukrainian].

10. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo posylennya vidpovidal'nosti za zlochyny, vchyneni shchodo malolitn'oyi chy malolitn'oho, nepovnolitn'oyi chy nepovnolitn'oho ta osoby, yaka ne dosyahla statevoyi zrilosti: proekt zakonu Ukrayiny № 6449 vid 15.05.2017. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61790 [in Ukrainian].

11. Proyeckt novoho KK Ukrayiny (2023). Robocha hrupa z pytan' rozvytku kryminal'noho prava. Tekst stanom na 14 zhovtnya 2023 roku. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> [in Ukrainian].

12. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny No 6-r(II)/2021 vid 16 veresnya 2021, sudova sprava № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> [in Ukrainian].

13. Timofyeyeva, L.Yu. (2020). Humanistychna paradyhma: dosvid, vyklyky ta perspektyvy kryminal'noho prava Ukrayiny. Peredmovva V. O. Tulyakov. Kharkiv: Pravo, 280 s. [in Ukrainian].

14. Timofyeyeva, L.Yu. (2018). Perekhlyad dovichnoho pozbavlennya voli ta suchasna praktyka yevropeys'koho sudu z prav lyudyny. *Aktual'ni problemy vitchyznyanoyi yurysprudentsiyi*, 6, vol. 1, 179–182 [in Ukrainian].

15. Tulyakov, V.O. Pryznachennya bil'sh suvoroho pokarannya u suchasnykh umovakh. *Humanizatsiya kryminal'noyi vidpovidal'nosti: Mat. II Mizhnar. naukovoprakt. sympoziumu* (16–17 lystopada 2018, Ivano-Frankivs'k), 257–260 [in Ukrainian].

16. Ukhvala Romens'koho mis'krayonnoho sudu Sums'koyi oblasti vid 24 travnya 2019 roku Sprava No 585/492/19. Yedynyy derzhavnyy reyestr sudovykh rishen' Ukrayiny. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82053036> [in Ukrainian].

17. Khylyuk, S.V. (2014). Lex stricta yak skladova pryntsypu zakonnosti u kryminal'nomu praviv interpretatsiyi Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny. *Chasopys Akademiyi advokatury Ukrayiny*, 3 (24), Tom 7. URL: e-pub.aau.edu.ua [in Ukrainian].

18. Criminal justice at the heart of the King's Speech. Press release. GOV.UK. 6.11.2023. URL: https://www.gov.uk/government/news/criminal-justice-at-the-heart-of-the-kings-speech?utm_source=miragenews&utm_medium=miragenews&utm_campaign=ne

[ws&fbclid=IwAR06JZ4obMVYwbv4jc6-e25429bwx7hai15xWLZLsJCPc6qv7KGFISXKsZg](https://doi.org/10.1177/1462474520930174) [in English].

19. Dirk van Zyl Smith and Catherine Appleton. (2019). *Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis*. Cambridge (Massachusetts): *Harvard University Press*, 464 pp. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1462474520930174>. <https://doi.org/10.1177/1462474520930174> [in English].

20. *Vinter and Others v. United Kingdom*. (2013). The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №№66069/09, 130/10 i 3896/10, 9.07.2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Vinter and Others v. United Kingdom"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-122664"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). [in English].

21. *Hutchinson v. United Kingdom*. (2017). The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №57592/08, 17.01.2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Hutchinson v. United Kingdom"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-170347"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). [in English].

Timofieieva L. Yu. The «right to hope» of a person sentenced to life imprisonment VS the right to the safety of society and the victim

Long terms of imprisonment, including life imprisonment, without a legal procedure for reducing the term of such punishment are not humane and contradict fundamental human rights as understood by the European Court of Human Rights. It was found that the practice of replacing life imprisonment with imprisonment under the amnesty procedure in Ukraine did not correspond to the positions of the European Court of Human Rights, in particular, because there was no clear legal mechanism for reviewing the decision on the imposition of life imprisonment after a certain period of time.

According to the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Implementation of Decisions of the European Court of Human Rights» dated October 18, 2022 No. 2689-IX, amendments were made to Article 154 of the Criminal Enforcement Code of Ukraine. Pursuant to these changes, in accordance with Articles 81 and 82 of the Criminal Code of Ukraine, conditional early release from serving a sentence, replacement of a sentence of life imprisonment with a sentence of imprisonment for a certain period of time, or replacement of the unserved part of the sentence with a lighter one may be applied. After replacing life imprisonment with term imprisonment, the question of conditional early release from serving the sentence can be raised.

It was established that the two-stage mechanism for revising life imprisonment of the Verkhovna Rada of Ukraine corresponds to the practice of the European Court of Human Rights and constitutional provisions, because it ensures a person's «right to hope» after a certain period of time.

At the same time, there remains the question of the actual involvement of the victim in this process, the provision of a real opportunity to influence and participate in the process of revising life imprisonment and compensation for damages, as well as ensuring the safety of the society. In addition, it is necessary to ensure the real reintegration of such a person into society.

The proposals should also be accompanied by changes to the Criminal Procedure Code, as well as the Criminal Executive Code of Ukraine.

Key words: *life imprisonment, review procedure, unconstitutionality, practice of the European Court of Human Rights, the «right to hope», compensation for damage, humanistic approaches.*